

Legyőzni a sárkánykígyót, avagy változatok egy hőstetre

Az Argonauta-történet egy epizódjának átalakulása Pindarostól Orpheusig

Beszkid Judit

Az aranygyapjúért Kolchisba érkező Argonautákra¹ váró próbatételek a kalandokkal teli hajóút megtétele után sem érnek véget: Aiétés, a kolchisi király ugyanis újabb, teljesíthetetlennek tűnő próbatételeket állít Iasón elé. Csak akkor lehet az ifjú hőse az áhított kincs, ha igába fogja a tüzet okádó, hatalmas bikákat, felszántja velük a kijelölt földet, és elveti ott a sárkányfogakat, majd a sárkányfogakból kikelő harcosokat is legyőzi. Iasón – Aiétés legnagyobb meglepetésére – sértetlenül kiállja ezeket az emberfeletti próbákat, igaz, titokban Médeia, a kolchisi királynő lány siet a segítségére. Ám Iasón még ezután sem tudhatja magáénak az aranygyapjút. Hogy az valóban az övé legyen, még a gyapjú őrét, a soha nem alvó sárkánykígyót is le kell győznie.² Az aranygyapjú megszerzése tehát végső soron ettől a győzelemtől függ, Iasónnak vagy valamelyik segítőjének meg kell ölnie vagy valahogyan el kell altatnia a sárkánykígyót, meg kell fosztania legfőbb tulajdonságától, az álomtalanságától. Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy végigkövessem a mítosz e kitüntetett jelenetének változatait és változásait – a szöveges és képi ábrázolásokat egyaránt figyelembe véve –, s Pindaros 4. *pythói ódájától* kezdve az athéni és dél-itáliai vázaképeken keresztül a történet késő ókori variánsáig, az Orpheus *Argonautikájában* olvasható jelenetig eljutva bemutassam, hogyan lehet a soha nem alvó sárkánykígyót legyőzni.

Az Argonauta-történet első egészében ránk maradt elbeszélése Pindaros 4. *pythói ódája*, amely a Kr. e. 462-ben rendezett pythói játékok kocsiversenyén győztes Arkesilaost, Kyréné királyát ünnepli.³ A kardalköltő életművéből hosszúságával és elbeszélésmódjával kitűnő⁴ győzelmi énekben a beágyazott mítosz az Argonauták történetét meséli el, amire az ad alkalmat a költőnek, hogy Battos, Kyréné alapítója az Argonauta Euphémosz⁵ leszármazottja. A hosszan elmondott (67–262), párbeszédesebb jelenetekkel gazdagított mítosz-elbeszélést⁶ meglepő módon éppen az aranygyapjú megszerzése előtti pillanatban zárja rövidre a költő.⁷ Iasón sikeresen kiállt próbatételei után belekezd ugyan az utolsó kolchisi próbatétel, a sárkánykígyó legyőzésének elbeszélésebe, ám váratlanul megszakítja az elbeszélés folyamatát, s az idő szorítására hivatkozva lerövidíti a további eseményeket. Így végül mindössze egy-egy rövid mondatot szentel a kolchisi események lezárásának: Iasón legyőzte a sárkánykígyót, és magával vitte Médeiát is. Az aranygyapjú megszerzéséről *expressis verbis* nem is ejt szót.⁸

A vonatkozó részlet Pindaros költeményében (244–250) az aranygyapjú helyzetének és őrének leírásával kezdődik: az aranygyapjú a sűrű bozótban⁹ van elrejtve, őre pedig a sárkánykígyó (*drakón*, illetve *ophis*), amelynek jellemzésére a költő két sort is szentel. Ijesztő, fenyegető, falánk száját (*labrotatan genyón*) és óriási méretét emeli ki, mely egy ötvenevezős hajóét is meghaladja. A leírás tehát azt sugallja, hogy az aranygyapjú felé közelítőknek a legfőbb fenyegetést, a legnagyobb veszélyt egyfelől az állat szája jelenti, mely egészen közel van az aranygyapjúhoz (*eicheto labrotatan genyón*),¹⁰ tehát ha párhuzamot vonnánk Duris vázaképeivel,¹¹ arra következtethetnénk, hogy az állat könnyedén elérné, sőt akár le is nyelhetné azt, aki a gyapjú felé közelít. Másfelől pedig az állat elképesztő nagysága mutatja, milyen ellenféllel kell a

És ők ketten a tiszta ligetbe értek az úton,
 egy nagy tölgyfa után kutakodva, amelyre a gyapjú
 felhőként ül rá, és napfelkeltekor aztán
 biborszínben játszik a fényes napsugaraktól.
 Am a nyakát hosszan nyújtotta előre a kígyó
 éppen előttük, s nem pihenő szemmel mereven néz
 rájuk, ahogy jönnek, szörnyen sziszeg, és körülötte
 visszhangozza a víz két partja s a végtelen erdő.
 Még azok is meghallották, kik messzire laktak
 után Aiétől, Kolkhisz földjén, a Lükosznál,
 mely kiömölve Araxész nagy hangú folyamából
 szent ártját Phásziszba beönti, utána meg együtt
 folynak a Kaukázusban a tengervízbe rohanást.
 És gyerekágyas anyák rémülten keltek a kisded
 gyermekeket féltvén, kik még karjukban aludtak,
 s rátették kezüket remegő gyerekükre szorongva.
 Mint amiképpen a füstbeborult erdő magasában
 roppant nagy, feketéllő füstkarikák tekeregnek,
 egyik a másik után jelenik meg, mindig előre
 törnek a füstkoszorúk lentről szökkenve magasra
 – akkor e szörny roppant gyűrűi is így tekeregtek,
 mik sok száraz pikkellyel voltak beborítva.
 És a leány a tekergőző szörny színe elé lép,
 s Álmot, a legfensőbb istent megidézte, segítsen,
 édes hangon kérte, a lényt búvölje el, éjjel
 bolygó úrnőjét, az alantit hívva, segítsen.
 Aiszonidész meg félve követte, de akkor a kígyó
 elbűvölve a daltól már elnyújtja gerincét,
 földből lett köreit, kisimítja ezer karikáját,
 mint amiképp a sötétlő hullám gördül a csendes
 tengervízen tompa morajjal, s még a magasba
 feltartotta a ronda fejét kettőjüket akkor
 pusztító állkapcsával próbálva bekapni.
 Ő a borókabokorról egy frissen leszakított
 ággal, tiszta varázsszert merte ki bűvitalából,
 dúdolgatva behinti szemét: a varázsszer erősen
 illatozott, álmot szórt rá, és földre esett ott
 helyben az álla, a sok fa között közben kiterültek
 messzire végtelenül hosszú karikái mögötte.
 És az aranygyapjút a leány utasítására
 akkor a tölgy tetejéről ő letekerte. Szilárdan
 állva a lány a varázsszerrel csutakolta pofáját,
 míg csak Iészón nem szólt, menjen már a hajóhoz
 vissza, s elindult akkor Arész árnyas ligetéből.

Apollónios Rhodios: Argonautika IV. 123–166
 Tordai Éva fordítása

hősnek szembenéznie. A költő hasonlata ugyanis, miszerint ez a sárkánykígyó egy ötvenevezős hajónál is nagyobb, különösen plasztikus és érzéletes ebben a kontextusban, hiszen ez azt jelenti, hogy Iasónnak olyan szörnyet kell legyőznie, amely még magánál az Argónál is hatalmasabb.¹² Arról azonban nem esik szó, hogy ez a sárkánykígyó álmotlanul, állandó éberséggel őrizné a kincset.¹³ Itt, a sárkánykígyó leírása után szakítja meg a költő az elbeszélést, s bejelenti, hogy innentől rövidebbre fogja a következőket.¹⁴ Pindaros e metapoétikus sorok ígéretének megfelelően valóban rövidre zárja a további események elbeszélését, azonnal a sárkánykígyó megölésére ugrik a cselekményben, s ezt mindössze egy sorban foglalja össze: „Megölte csellel a szürkeszemű, tarkahátú kígyót” (249). Noha Iasónt itt nem nevezi néven mint a mondat alanyát, nincs okunk kétségbe vonni, hogy ő, az Argonauták vezére az, aki megölte a sárkánykígyót. Ehhez a tettehez azonban valamilyen *techné* járult hozzá. Jóllehet a kardalköltő nem fejt ki részletesen, miféle *techné*ről van szó, és hogyan segített ez a hőstett végrehajtásában, már az antik *scholion* értelmezése szerint is a kolchisi királylány, Médeia varázstudományára utal. Mindenesetre a rövidre szabott epizódban Iasón az, aki – végső soron egy hēróshoz méltóan (?)¹⁵ – megöli az útjába álló hatalmas szörnyet, míg a segítségére siető királylány alakja csupán a háttérből sejlik fel. A leírás szükszavúsága azonban nyugtalaníthatja az olvasót, hiszen éppen azon a ponton hallgat el a költő, amikor Iasón vállalkozása a csúcspontjára ér, amikor a hős végre megszerzi magának a keresett kincset. A költő szinte átsiklik efölött, sőt gyorsan tovább is görgeti az eseményeket Médeia megszöktetésére,¹⁶ és a lány jelzője, a *Peliaophonon*, vagyis ’Pelias gyilkosa’ egyszersmind mítoszának már egy következő, az Argonauták hazaérkezését követő, történetükön túlnyúló állomására utal. A pindarosi változat azonban nem párhuzam nélküli. Bár nem maradt ránk az athéni Pherekýdés (Kr. e. 5. század) és a hērakleai Hérodóros (Kr. e. 400 körül) elbeszélése, az Apollónios Rhodios *Argonautikájához* tartozó *scholion* rövid összefoglalása alapján tudjuk, hogy mindkét elbeszélésben Iasón ölte meg az aranygyapjú őrét.¹⁷

Ami a vázaképeket illeti,¹⁸ a pindarosi ódát megelőző, Kr. e. 480–470-re datált vörösalakos kylix¹⁹ a jelenet egyik legismertebb ábrázolása, amelyen egy, az írott forrásokból nem ismert mítoszvariáns látható. A szereplők és maga a mítosz jól beazonosítható,²⁰ a meglévő szöveges hagyomány alapján azonban a kép által elbeszélte történetet nem tudjuk egyértelműen rekonstruálni: Iasón a rémisztő sárkány hatalmas szájából lóg ki, mellette áll Athéné (az istennőhöz egyértelműen köthető attribútumokkal), mögötte pedig egy almafa látható, melyen az aranygyapjú függ. A kép több kérdést és értelmezési lehetőséget is felvet:²¹ miért lóg ki Iasón a sárkány szájából, milyen szerepe van itt Athénének, vajon az istennő épp megakadályozza, hogy a sárkány teljesen lenyelje Iasónt? Vagy Iasón már megjárta a sárkánykígyó gyomrát, és Athéné segítségével sikerült onnan visszatérnie, esetleg újjáélednie? Vagy az istennő csupán figyel, ahogy a számára kedves hős megjárva a sárkány gyomrát teljesíti az utolsó kolchisi próbatételt? Noha ezekre a kérdésekre nem tudunk egyértelmű választ adni, az azonban jól látható, hogy Duris, a vázafestő az általa *elmesélt* variánsban máshová teszi a mítosz hangsúlyait: a hős, hogy az áhított kincset megszerezze, nem megöli vagy elaltatja a kincset őrző hatalmas sárkánykígyót, hanem egy istennő jelenlétében szerzi meg az aranygyapjút, melyhez az állat száján át vezet az út (1. kép).²² Nagyjából egy évtizeddel későbbi, szinte a pindarosi ódával egykorú az Orchard-festő vörösalakos oszlopkatérja (2. kép),²³ amelyen Iasón ismét Athénével látható. A hős itt lesoványodottnak, elgyötörtnek látszik, s az istennő oltalma alatt mintha lopakodva közelítene a sziklára akasztott aranygyapjúhoz, melyet egy nem túl ijesztő kígyó őriz. A kép jobb szélén látszik még az Argó hajó orra, előtte pedig egy másik férfi tűnik fel, akinek kiléte kérdéses.²⁴ A jelenet ebben a formában, legfőképp Iasón és a sárkánykígyó ábrázolása miatt már-már komikusnak hat,²⁵ a férfi ugyanis, akit a pindarosi óda a félistenekből álló Argonauták büszke vezéréként és igazi hősként jellemzett,²⁶ s a hatal-

mas sárkánykígyó, amely a kardalköltő leírása szerint még egy ötvenevezős hajón is túltesz, aligha lenne felismerhető ezen a képen. Iasón nem igyekszik megölni a kígyót, hiszen kezében még fegyver sincs, hanem mintha arra törekedne, hogy az aranygyapjút úgy csenje el, hogy az azt őrző sárkánykígyó ne is vegye észre.

A valamivel későbbi dél-itáliai vázaképeken Athén városvédő istennője helyett már Médeia jelenik meg Iasón mellett segítőként. A Sisypfos-festő apuliai kratérjának²⁷ alsó regiszterében látható az aranygyapjú megszerzésének a pindarosi változathoz hasonlítható jelenete. A hármas kompozíció középpontját Iasón foglalja el. Az ifjú hős támadó állásban, bal kezével megragadja az aranygyapjút, s jobbáiban kivont kardját tartja, készen arra, hogy megölje az aranygyapjú fölött tekerdő sárkánykígyót. Médeia pedig a háttérben, Iasón mögött áll kezében tartva varázsdobozát.

Ezzel szemben Euripidés *Médeia* című tragédiájában egy másik változatot találunk. A dráma a Korinthosban zajló, tehát az aranygyapjú megszerzését, a Hellasba való hazatérést és a iólkosi gyilkosságot követő eseményeket viszi színre. A második epizódban (446–626), a darab talán legélesebb agónjában Médeia és hűtlenné vált férje csap össze.²⁸ Iasón tudva, hogy Kreón száműzte feleségét és gyermekeit Korinthosból, az asszonyt okolja sorsa rosszra fordulásáért, magáról pedig minden felelősséget elhárít. Iasón megszólalása hosszú és keserű választ vált ki Médeiaiból: Iasón szemére veti, hogy mi mindenre vetemedett érte, emlékezteti a hőst a Kolchisban törtétekre, köztük arra, hogy az aranygyapjú megszerzése nem is saját érdeme volt.²⁹ Iasón pedig mindezek ellenére megszegte esküjét és elárulta őt. A férfi nem tudja megcáfolni Médeiat, nem is próbálja meg az asszony szemrehányásainak igazságát kétségbe vonni, inkább azzal próbál védekezni és Médeia vádjait hárítani, hogy a szerelem isteneit, Kpyrist és Eróst teszi felelőssé a törtétekért. A férfi érvelése szerint tehát Médeia nem önszántából, hanem a szerelemtől hajtva cselekedett, ami azt jelenti, hogy az érdem sem az övé. Ami az aranygyapjú megszerzését és a sárkánykígyó legyőzését illeti, a drámában csak egy rövid, ámde a mítosz történetének ala-

1. kép. Iasón a sárkány szájában. Athéni vörösalakos kylix, Kr. e. 480–470 k., Duris, Vatikán (forrás: <http://www.museivaticani.va>)

2. kép. Az aranygyapjú megszerzése. Athéni vörösalakos oszlopkratér, Kr. e. 470–460 k. Orchard-festő, New York (forrás: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/253427>)

3. kép. Az aranygyapjú megszerzése Médeia segítségével.
Paestumi vörösalkalos volutakratér, Kr. e. 320–310 k., Nápoly
(forrás: <http://www.liebieghaus.de/en/medeas-love>)

kulására nézve fontos utalást találunk rá. Egyrészt a sárkánykígyó tulajdonságai között itt már álomtalansága is szerepel (*aypnos ón*), másrészt pedig, bár megölésével győzték le az állatot, de a hőstettet nem Iasón, hanem Médeia vitte véghez (*kteinás*).³⁰ A további részletek azonban homályban maradnak, nem derül ki pontosan, Médeia hogyan, milyen eszközzel ölte meg az aranygyapjú őrét. Mégis a mítosz – számunkra hozzáférhető – történetének fontos állomása ez az Euripidés színpadán elhangzó párbeszéd, amelyben Médeia elvitatja Iasóntól ezt a hőstettet,³¹ ezután ugyanis a ránk maradt elbeszélések legtöbbszörében – az Argonautákról szóló epikus költeményekben, a Médeia történetére fókuszáló elbeszélésekben,³² a mitográfiai összefoglalókban³³ és a vázakepeken is – rendre Médeia az, aki megöli vág, ahogyan majd Apollónios Rhodios *Argonau-*

tikájában olvashatjuk, varázspraktikáival elaltatja a sárkánykígyót.³⁴ Már a Kr. e. 4. századból származó vázakepeken is Médeia az, aki az aranygyapjú őrét elintézi. E kompozíciók középpontjában a fára akasztott aranygyapjú látható, s egyik oldalán Médeia a sárkánykígyót foglalja le, míg Iasón a másik oldalról közelít az aranygyapjúhoz. Egy paestumi vörösalkalos lékythoson Médeia a kezét emeli a kígyó felé, amíg Iasón a fa túloldalán, lándzsájára támaszkodva várakozik.³⁵ Egy paestumi kratéron pedig Médeia egy phialéból eteti a fára tekeredő kígyót, míg Iasón a túloldalon megragadja az aranygyapjút (3. kép).³⁶

Apollónios Rhodios eposzának 3. könyvében lép színre Médeia, aki innentől fogva a cselekmény egyik főszereplője lesz. A kolchisi királylányról, akit Héra a 3. könyv elején *polypharmakosként*³⁷ mutat be Athénének, fokozatosan kerül ki, hogy valójában milyen varázspraktikákra is képes és milyen hatalma van.³⁸ A szerelemtől megsebzett lány a harmadik könyv elején a görög hős iránti szenvedélye és a családja iránti tisztelet közt örlődik,³⁹ de végül úgy dönt, enged szenvedélyének, és segítségére lesz Iasónnak: átadja neki a Prométheiont, hogy e különleges varázsszer⁴⁰ révén a hős sertetlenül kiállja Aiétes próbatételeit.⁴¹ Iasón sikerét látva azonban a király mégsem hajlandó odaadni a gyapjút az Argonautáknak, ám azt megsejti, hogy lányai segítették az idegent, ezért megtorlásra készül. Médeia ekkor újabb döntés elé kerül: vagy öngyilkos lesz, vagy elmenekül apja haragja elől és csatlakozik a görög hajósokhoz.⁴² Már készül meginni a mérget, de Héra közbelép, így a lány összeszedi varázsfüveit, s elhagyja a palotát.⁴³ Míg nemrégiben Iasón szorult az ő segítségére, most ő fordul oltalomkérőként az Argonautákhoz, kérését pedig, hogy velük

együtt hajóra szállhasson, egy ajánlattal biztosítja, védelméért cserébe ugyanis felajánlja az Argó legénységének, hogy megszerzi nekik az áhított aranygyapjút.⁴⁴ A hajósok el is fogadják a lány ajánlatát, így Médeia és Iasón együtt mennek Arés ligetébe, hogy ott Médeia beváltsa ígéretét, egyszersmind megváltsa magának a Hellasba tartó hajóútát.⁴⁵ A kolchisi királylány a cselekmény során ekkor mutatkozik meg először nagy erejű varázslónőként,⁴⁶ véghezviszi *aristeiáját*,⁴⁷ Iasón helyett ugyanis ő intézi el az aranygyapjú őrét.

Amint az aranygyapjú és az azt őrző sárkánykígyó közlébe érnek,⁴⁸ a lány az Álmot hívja, hogy ez az isten bővölje meg a szörnyet,⁴⁹ majd Hekatét szólítja, az istennő támogatását, jóváhagyását kérve. Az istenekhez szóló kérését a költeményben nem egyenes idézetként, hanem a narrátor által

röviden összefoglalva, az istenek néhány attribútumát és magát a kérést felelevenítve olvashatjuk.⁵⁰ Tehát az elbeszélő a kérés tartalmát tolmácsolja, míg Médeia hangját, vagyis az elhangzott üzenet médiumát a hangadás igéivel (*kaleus*’, *aeue*) és hangjának jellemzésével re-prezentálja: Médeia Hypnos édes hangon (*hédeiē enopé*) hívja.⁵¹ Ez a hang azonban nemcsak vehikuluma az elhangzó kérésnek, hanem a maga édességével, hangzóságával dallammá összeállva (*oimé*) elbűvöli a jelenlévő sárkánykígyót, azaz egyfajta altatódalként hat rá. Ebben az altatódalban azonban Médeia nem közvetlenül az elaltatandót csitítgatja,⁵² hanem az Álmot, a jelen nem lévő istenséget hívja.⁵³ Kérése pedig hathatósan bizonyul, s ez a sárkánykígyóra tett hatásban nyilvánul meg.⁵⁴ Míg tehát az elhangzottak értelmük szerint az istennek szóltak, a kérés a maga hangzósága révén a sárkánykígyót érintette meg, s így egy altatódal funkcióját töltötte be. A dallam hallatán ugyanis a sárkánykígyó elernyeszti testét. Az Álom megérkezését, vagyis a kérés beteljesülését és hatását tehát az állat testhelyzetének megváltozása fejezi ki: a kígyó eddig összetekeredő teste most Médeia énekének bűvöletében kinyúlik, s ez egyszerre mind azt is jelenti, hogy így a kígyó teste által az aranygyapjú körül képzett természetes védőfal mintegy magától megnyílik (*anelyet*’).⁵⁵ Az állatnak ezt az önkéntelen mozdulatát, vagyis a dalra adott fiziológiai reakcióját a morajló tenger gyenge hullámozásához hasonlítja a költő.⁵⁶ Egyfelől tehát a tenger ritmikus, folytonosan ismétlődő, a ringatást felidéző mozgásának képét jeleníti meg, másfelől pedig az itt használt jelzők (*kóphos*, *abromos*) révén a víz mozgása által kiadott hangok csendességét, vagyis a tenger finom morajlását is felidézi, ami egyben arra is utalhat, hogy a sárkánykígyó korábbi félelmetes sziszegése (IV. 129–138) Médeia énekének hatására vagy teljesen elcsendesült, vagy valamiféle álmos szuszogássá szelídült.

A soha nem alvó állatot azonban nem lehet ilyen egyszerűen álomba ringatni, hiába van hatással az állat testének nagy részére ez az altatódal, ahhoz nem elég hatásos, hogy teljesen elbűvölje, mert éberségét megőrizve, vagyis ör mivoltának továbbra is tudatában fejt meg mindig a magasba emeli (*hypsū... aeiras*),⁵⁷ mintegy azzal fenyegetve a feléje közelítőket, hogy bekebelezi őket (*meneainēn... periptyxai*). Médeia-nak ezért más eszközt is igénybe kell vennie, nem elég, hogy a kígyó teste által képzett akadályt kiiktatta, de az állat fejét, azaz éberségének, tudatának megtartóját is el kell bűvölnie, ehhez pedig a *polypharmakos* jelzőjéhez híven varázsfüveit használja fel. A varázsos altatódszer összetevői ebben az esetben egy frissen letépett borókaág és a *kykeón*. A borókaágot az ókorban a kígyómarás ellen és a kígyók távoltartására használták,⁵⁸ a *kykeón* pedig, a titokzatos varázsszer, melyet Homérosznál Kirké használt vendégei átváltoztatására (*Odysseia* X. 234–236), ezúttal altatódszerként funkcionál. Médeia tehát ezzel hinti meg (*rhaine*) a sárkány szemét, úgy hogy mindeközben énekel neki (*aoidais*). Erről az énekről viszont semmi mást nem tudunk meg. Itt már hangsúlyosabb lesz maga a *pharmakon*, mert a soha nem alvó sárkánykígyóra fröcskölt varázsszer illata lesz végül az, aminek az állat már nem tud ellenállni, s álom száll a szemére. Médeia *aristeiája* tehát két mozzanattól áll. Először a Hypnosnak és Hekatének címzett himnusz dallamával hat a sárkánykígyóra, amivel testének csak egy részét tudja elbűvölni, aztán pedig a varázsfüvek erejével sikerül teljesen legigáznia az állatot, megfosztania legfontosabb tulajdonságától,

az álomtalanságától. Az első lépésben részben kudarcot valló *oimé* (dallam) hatását tehát végül az *odmē* (illat) fogja kiteljesíteni, melyben az Apollónios által kedvelt *paronomasiának* egy példáját fedezhetjük fel. A hellénisztikus költő tudatosságára és játékoságára utal ugyanis, hogy a két szó közti egyetlen hangnyi különbségben rejti el a sárkánykígyó legyőzésének kulcsát.⁵⁹ Merthogy a sárkánykígyó az altatódal ellenében megőrzött éberségét végül a *kykeón*ba mártott borókaág illatától elbódulva adja fel, úgy, hogy ekkor már a fejét is leereszti, sőt tekervényei teljesen leoldódnak a fáról, melyen az aranygyapjú függ, s olyan messzire nyúlnak, hogy teste még az erdőből is messze kilóg. Csak ekkor lép elő a mindezidáig félve meghúzódozó Iason, hogy elvegye az aranygyapjút, Médeia pedig örként állva a kígyó mellett⁶⁰ varázsfüvekkel kenegeti az alvó állatot, míg Iasonnal és az aranygyapjával együtt vissza nem indulnak a hajóhoz.

Valerius Flaccus eposzában⁶¹ görög elődjeihez képest⁶² a következőképp alakul a cselekmény: az eposz utolsó ránk maradt énekében Medea elhagyva a szülői házat útnak indul, hogy Iasont utolsó próbatételén is átsegítse.⁶³ Mars ligetében találkozik a hőssel, hogy együtt megszerezzék az aranygyapjút (VIII. 55–120). A kincs felé közelítve Iason valamilyen fényt lát meg,⁶⁴ s ennek forrása felől érdeklődik a lánytól. Medea fel-fedi, hogy a fény forrása az aranygyapjút őrző sárkány szeme,⁶⁵ s kiderül az is, milyen különleges viszony fűzi őt az állathoz. A többi mítoszváltozatban nem szerepelt, itt azonban Medea az állat gondozója, ő az, aki ételt szokott hozni a hűségese őrnek, tehát most sem ismeretlenként érkezik a sárkány elé. Az állat veszedelmesen tátongó szája, melyet Pindaros és Apollónios is kiemelt, mint ami veszélyt jelentett az aranygyapjú felé közelítőknél, Valeriusnál hízelgő nyelvvél szokta Medeatól a táplálékot kérni (*blanda poscit me pabula lingua*). Valerius Flaccus tehát változtat némiképp a megszokott helyzeten, nem szakad el azonban teljesen az elődök változataitól, sőt mi több, az olvasó figyelmét is felhívja rá, hogy a megörökölt mitikus hagyományban többféle lehetőség közül is választhat. Mert Medea ezután megkérdezi Iasontól, mit szeretne tenni, s két lehetőséget ajánl neki: ha akarja, ő maga próbálhatja meg legyőzni az éberen örökös sárkányt, vagy majd Medea elaltatja, s már legyőzöttként adja át a férfinak (VIII. 64–66). Míg az előbbi lehetőség a pindarosi változatot, az utóbbi Apollónios epizódját idézi meg.⁶⁶ Ahogy tehát Iason választhat, úgy a római szerző előtt is ott a döntés lehetősége, hogy melyik előd útját követi. Csakhogy Iason nem válaszol a lánynak, csendben marad (*ille silet*), mert nagy félelem fogja el őt. A költő viszont meghozza a maga döntését, a felkínált lehetőségek közül az apollónios úton indul, de mégsem követi szolgáian hellénisztikus elődjét.

Medea a sárkánykígyót elérve először egy „barbár mértékű” *carmen*be kezd, melyben Somnust, az Álom megszemélyesített istenét szólítja meg. A latin *Argonautica* elbeszélője idézi Medea *carmen*jének szövegét – igaz, latinul és a hexameterbe illően –, s ezzel túlesz Apollónioson, aki csupán röviden foglalta össze a lány varázsigéinek tartalmát. Medea hypnotikus varázsigéiben tehát először az álom istenét szólítja meg,⁶⁷ majd a himnuszok szerkezetét követve kiemeli az isteni segítség jelen helyzetbeli fontosságát, felidézve a korábbi eseteket is, amikor maga is hatalmába tudta keríteni a természetet: a hullámokat, fellegeket, villámokat és az égiteket. Most azonban Somnus erejére is szüksége van (*sed nunc / nunc*

age maior ades). A valeriusi hősnő altatódala abban különbözik még hangsúlyosabban az apollóniosi Médeiaétől, hogy az utóbbi közvetlenül is szól a sárkánykígyóhoz, mégpedig úgy, hogy értelmére hatva próbálja meggyőzni az őrt, hogy egy kis időre hagyjon fel fásztó szolgálatával. A lány tulajdonképpen egy jól felépített meggyőző beszédet tart a sárkánykígyónak, melyben különféle retorikai fogásokkal él. Először is az állatot megszólítva a *captatio benevolentiae* technikáját alkalmazza, amikor is az aranygyapjú „leghűségesebb őrének” nevezi őt, ezután pedig arra buzdítja, hogy a szemeit fordítsa el, vegye le kicsit a gondjáról. A lány érvelésének az a bensőséges viszony adja alapját, mely őt a sárkánykígyóhoz eddig fűzte: merthogy Medea nem idegenként, ellenségként érkezett, s most, hogy itt van, itt az idő, a megfelelő alkalom arra, hogy a sárkánykígyó egy időre felfüggesse kötelességét. Nem érheti baj az állatot – sugallja Medea –, semmilyen cseltől nem kell félnie, hiszen hűséges gondozója helyettese lehet, s úgy is ajánlja magát, mint aki készségesen leveszi a terhet a sárkány vállairól (*quem metuis me adstante dolum? servabo parumper / ipsa nemus*).⁶⁸ Legalábbis ezt mondja, a megtévesztés azonban éppen ebben rejlik, mert a veszély, a csel, amit Medea irreálisként tüntet fel a kígyó előtt, nagyon is reális, mégpedig éppen Medea miatt. Amit tehát a lány szavai jelentenek, amit szavaival sugall, éppen ellentétes azzal, amit szavai által cselekedni próbál.⁶⁹ A római költő Medeaéja azzal számol, hogy a szüntelen örkődés fásztó a sárkány számára, s azzal kecsgetti őt, hogy ezt a hosszú munkát (*longum... laborem*) szüneteltetheti egy kis időre. A hűséges őr azonban nehezen ugyan, de ellenáll a csábításnak. A sárkánynak itt nem az önkéntelen testi reakcióit hangsúlyozza a költő, sokkal inkább azt érzékelteti, ahogyan a sárkányban a kötelességtudat viaskodik a Medea által előrevetített pihenés csábításával, végül pedig az előbbi felülkerekedik az utóbbin: megfáradt ugyan (*fessus*), és kedvére való volna a pihenés, mégis amikor megérzi az édes álom közeledtét, megriad és elúzi magától azt (*horruit et dulces excussit ab arbore somnos*). Medea tehát, akárcsak Apollónios elbeszélésében, elsőre kudarcot vall, s itt is folytatnia kell mesterkedését, hogy a sárkánykígyót elkábítsa. Második lépésként pedig – már ismerős módon – varázsfüveinek erejét használja fel. Míg Apollónios varázslónője letépett egy borókaágat, azt *kykeónba* mártotta és befröcskölte vele a sárkány szemeit, s közben énekelt neki, Valerius Flaccus részletesebben leírja hősnője mesterkedését. Nála a kolchisi lány tartarosi füveket, léthéi ágat használ a kígyó elkábítására, s a varázsfüvek mellett még rontó éneket is énekel (*adverso... cantu*) a kígyóra. Ennek az erőnek⁷⁰ pedig már az állhatatos őr, hiába küszködik (*luctantia lumina*), nem tud ellenállni. A római eposzban itt következik a leírás, mely a sárkánykígyó testi reakcióit taglalja: a sárkánykígyó teste ekkor elernyed, feje meginog és már nyakát is leereszti. A valeriusi epizód azonban még nem ér véget itt, mert Medea látva varázspraktikáinak eredményét, hogy álomba szenderítette a soha nem alvó szörnyet, s felismerve, árulásának milyen következményei lesznek a sárkánykígyóra nézve, újabb beszédet intéz a legyőzött, a kötelességét feladó őrhöz. Megfogalmazza, hogy soha ezelőtt nem látta még így a kígyót, hiszen az soha ezelőtt nem hagyott még fel az örkődéssel. Azzal próbál mentegetőzni, hogy nem ölte meg a sárkánykígyót, s ezzel egy újabb irodalmi előképét, Euripidés hősnőjét idézi meg,⁷¹ de mégis mindent megváltoztatott, örökre megpecsétel-

te a sárkánykígyó sorsát, hiszen nem lesz többé aranygyapjú, amit őrizzen. A lány ezért arra kéri a sárkányt, keressen inkább másik őrhelyet magának, és ne az ő majdani tengeri útját veszélyeztesse. Ezután Iasónhoz fordul, s arra biztatja a férfit, ne késlekedjen tovább, vegye el végre az aranygyapjút, hiszen már akadálytalan előtte az út; s ekkor felsorolja a férfinak eddigi tetteit. Iason pedig, akinek hősiessége Valerius eposzának egyik leginkább vitatott kérdése, noha már legyőzötten fekszik előtte a sárkánykígyó, s nincs akadály, ami az aranygyapjútól elválassza, még megkérdezi a lánytól, milyen úton is menjen az aranygyapjúig.⁷²

Mindezekhez képest Orpheus *Argonautikájában*⁷³ nem Iason, de nem is Médeia altatja el a sárkánykígyót, hanem maga Orpheus. A dalnok, aki korábban sem a szöveges, sem a képi ábrázolásokon nem volt része ennek a jelenetnek,⁷⁴ itt mindjárt főszereplőként mutatkozik be.⁷⁵ Elbeszélésében a Kolchisban törtétek közül afölött gyorsan átsiklik, Iason hogyan teljesítette az Aiótés által kiszabott feladatokat,⁷⁶ s aztán mint valódi, döntő próbatételt a sárkánykígyó elaltatását fejti ki részletesen.⁷⁷

Amikor Iasóonnal, Médeiaival és még néhány társukkal Arés ligetében az aranygyapjú és az azt őrző sárkánykígyó közelébe érnek, mindenkit, még Orpheust is elfogja a félelem, merthogy felszisszen a sárkánykígyó, s erre a liget is felzúdul. E hanghatások leírása, melynek az elbeszélő három sort szentel, részben az apollóniosi jelenetet idézi meg. Ott a sárkánykígyó félelmetesen sziszegett, s az messzire elhallatszott, itt pedig az állat hangjára közvetlen környezete, a liget is felel.⁷⁸ Ettől ijed meg mindenki, még Orpheus is, csak Médeia őrzi meg hidegvérét (*akampea thymon*). A kolchisi királylány ugyanis varázsfüve-kért nyúl – ahogyan azt máskor, más irodalmi művekben is szokta – csakhogy ekkor közbelép Orpheus (*kai tot' egó*): kezébe veszi hangszereit, így többé már nincs szükség Médeia varázsszereire, a lány a többi hőssel együtt háttérbe, passzív szerepbe szorul. Médeia *technéjét* tehát, varázsigéivel és varázsszereivel való mesterkedését itt most Orpheus hangszereinek zengése és a mítikus dalnok hangja veszi át. Az altatódal előkészítésének részletes leírása tehát mintegy a varázsszer összeállítását helyettesíti. Ez a dal Orpheus többi, az út során elhangzó, vagyis a költeménybe beágyazott dalához képest más.⁷⁹ Bár hangszere itt is a phorminx, akárcsak az Argó vízre tételekor,⁸⁰ Cheirónnál⁸¹ vagy majd a hazaút során a szirénekkal szemben lesz,⁸² de most nem egyszerűen kezébe veszi, hogy belevágjon édes hangú vagy édesanyjától tanult gyönyörködte-tő dallamú énekébe,⁸³ hanem az alkalomhoz illővé, megfelelővé teszi a hangszer csodás, isteni hangját (*ephérmosa theskelon omphén*), úgy, hogy a legmélyebb húrján (*ex hypatés chelyos*)⁸⁴ szólaltatja meg. Sőt, ahogy a hangszer, úgy ő maga is mély hangon és csendesen kezd énekelni. Vagyis amíg a többi esetben a dal páratlan szépsége (a szirénekkal szemben) vagy nagy hangereje (Cheirónnál) volt fontos, ebben az esetben hangjának mélységét, halk, andalító voltát emeli ki. Így az előkészületek leírásában sorjáznak az erre vonatkozó jelzők és kifejezések: a hangszer esetében a legmagasabb húr, amely – ahogyan a mai húros hangszereknél is – a hangszer legmélyebb hangját adja, Orpheus hangját illetően pedig a *baryéchés* 'mély', *aphtegkton* 'nem zengő' és a *sigaleois* 'csendes' jelzők szerepelnek. De a dalnok nem egyszerűen csendes altatódalt énekel a sárkánykígyónak, hanem ahogy Apollónios vagy Valerius Médeiaéja tet-

te, Hypnos hívja segítségül. A két sorban összefoglalt kérését tekinthetjük úgy, mintha a lehető legrövidebb himnusz lenne, mely a kötelező elemeket csak a legszűkebb formában vonultatja fel. A *klédzó* hívást, megszólítást jelentő igével indul ez a kvázi-himnusz, ettől az állítmánytól függ a tárgy, vagyis a megszólított isten neve, és ehhez kapcsolódik az isten egyik jellegzetes, már az *Ilias* óta ismert, s Apollóniosnál, Valeriusnál egyaránt említett attribútuma, mely hatalmának nagyságát fejezi ki. Ahelyett azonban, hogy az isten további melléknevei és jelzői kezdenének sorjázni, ahogy például az orphikus himnuszokban szokott, vagy az isten egy korábbi, híres tettének történetét idézné fel, ahogyan a homérosi vagy kallimachosi himnuszok, a szöveg máris a himnuszok jellemző záró formulájára ugrik, az isten hívásának konkrét célját, magát a kérést fejt ki, ami ugyanaz, mint elődeinél, vagyis a soha nem alvó állat elbűvölése (*ophra molón thelxeie menos briarioio drakontos*). A következő sorban pedig már a kérés meghallgatásáról, beteljesüléséről szerzünk tudomást. Csakhogy itt nem az állatra tett hatást emeli ki az elbeszélő, hanem azt, hogy a megszólított isten hogyan reagált. Orpheus ugyanis arról számol be, hogy Hypnos tüstént meghallgatta (*hypakuse*) hívását, s eljött a kytéisi földre. A himnikus megszólalás performativitásának narratívája itt akár véget is érhetne, hiszen Orpheus hívta az álmot, az álom pedig eljött erre a földre, beteljesedett a himnuszban megfogalmazott kérés, folytatódhatnék a cselekmény, például azzal, hogy mi történt ekkor a sárkánykígyóval. A szövegbe azonban ezen a ponton beleszövődik az előbbi himnikus részletből hiányolt közbülső rész, a jelzők halmozása, mégpedig úgy, hogy Orpheus egy vonatkozó mellékmondatba ágyazva dicséri az álom erejét. A felsorolás kétszeres keretet kap. Megismétlődik Hypnos kozmikus erejének kifejtése előtt és után az állítás, hogy megérkezett a Kolchisi földre (*Kytéida hék' epi gaian*, később pedig *hixe d' hypo styphelón Kolchón*

euanthea chórón), valamint a felsorolás elején és végén is szerepel az istenség képességét jelző participium (*koimissas*, illetve *eunadzón*). A felsorolás pedig azt tartalmazza, kiket, miket is képes elaltatni: az embereket, a szeleket, a tenger hullámain, de még a folyton folyó vizek forrásait, és a folyamok habjait is, s minden állatot, aki csak mozog a földön. A leírás tehát, mely Hypnos kozmikus erejét dicséri, mintha azt a pillanatot, míg az isten reagált a himnusra (*rhimpha*) kitágítaná az öt sornyi felsorolással, ami az egész epizód leghosszabb, s emiatt talán központi egysége is. Ha feltesszük, hogy ez a részlet Orpheus rögtönzött Hypnos-himnuszának hiányolt részlete, átértékelődik az Apollónioshoz vagy Valeriushoz képest egyszerűbb jelenet, mert Orpheus ebben az esetben úgy győzi le az álomtalan szörnyet, hogy egy himnuszt énekel Hypnosnak Hypnosról, amely az aranygyapjú álomtalan őrére hypnotikusan hat. Az álom erejét mutatja meg, teszi jelenvalóvá énekében a szörnynek, s így lesz része az állatnak az álomból, vagyis így szünteti meg eddigi álomtalanágát.⁸⁵ Orpheus tehát énekével hívja az Álmot, ez az ének hatással van az Álomra, s az Álom érkezése miatt alszik el a sárkánykígyó, s így Iasón – Médeia felszólítására – ellophatja az aranygyapjút.⁸⁶

A szövegrészlet illetően ráadásul érvényesíthető egy olyan metapoétikus olvasat is, mely azt helyezi előtérbe, hogy a Hypnosról énekelt sorok egyszersmind az orpheusi ének varázsos hatását teszik jelenvalóvá, az az erő ugyanis, amivel Hypnos felruházta, sok elemében megegyezik azzal a varázsszal, amit hagyományosan Orpheus énekének tulajdonítunk. A jelenet tehát az orpheusi ének performatív erejének bizonyossága is egyben. Annak az éneknek, mely nemcsak az álomtalan szörnyet volt képes legyőzni, de a korábbi hagyományon is felül tudott kerekedni, hiszen Orpheusnak sem fegyverre, sem varázsfűvekre nem volt szüksége, zenéje önmagában is elég volt ahhoz, hogy az álomtalan szörnyet álomba ringassa.

Jegyzetek

- 1 Az Argonauták mítoszáról általában lásd pl. Gantz 1993, 340–373; Kerényi 1977, 344–364.
- 2 A sárkánykígyó (görögül *drakón* vagy *ophis*, latinul *draco*, *serpens* vagy *anguis*) sokféle szerepben jelenik meg a görög és római mitológiában. Általában óriási termetű, valamilyen természetfeletti erővel bír, és egy isten vagy valamelyik kiváló hős tudja csak legyőzni. Találkozunk vele Athén, Delphoi és Thébai eredetmítoszában, de ismert valamilyen kincs állhatatos őreként is. Így például az aranygyapjú mellett a Hesperisek aranyalmáját is sárkánykígyó vigyazza. Bővebben lásd Ogden 2013a, 2013b.
- 3 Arkesilaos ugyanezen győzelmét ünnepli az 5. *pythói óda* is, mely a király megbízására született, míg a 4. *pythói óda* Damophilos, egy Kyrénéből származó arisztokrata felkérésére íródott, s a költemény végén a költő arra kéri a királyt, béküljön meg Damophilossal. Az óda egyik legvitatottabb kérdése, hogy hogyan értelmezhető a beágyazott mítosz a megrendelés kontextusa felől. Erről lásd pl. Lattimore 1948; Robbins 1975; Braswell 1988.
- 4 Míg a 4. *pythói óda* 13 triádból áll, s benne csak a mitikus elbeszélés 8 triádot tesz ki, Pindaros többi győzelmi éneke nem hosszabb, mint 5 triád.
- 5 Euphemos a Tritóntól kapott „sorsfordító rög” tulajdonosaként fontos szerepet játszik Pindaros költeményében (20–52). Ennek áthallásairól Apollónios Rhodiosnál lásd Adorjani 2012.
- 6 Az óda epikus elbeszélésmódjáról lásd Köhnken 1993a.

- 7 „This part of Pindar’s story is unexpectedly cut short at its very climax” (Köhnken 1993b, 374). Az itt érintett sorokat elemzi Adorjani is, aki a pindarosi óda és Propertius IV. 6. elégiája közti lehetséges intertextuális kapcsolatot vizsgálja. Adorjani 2017, 60.
- 8 Erre mint hiányra Köhnken hívja fel a figyelmet, vitába szállva a többi elemzővel, akik mintegy magától értődőnek vették az aranygyapjú megszerzését. Köhnken 1993b, 374–5.
- 9 A többi variánstól eltérően itt nem egy fára akasztva lóg, hanem meglapul a bozótban. A költő által választott szó (*lochma*) gyakran az állatok búvóhelyét jelöli. Braswell 1988, 334 ad 244b.
- 10 Nem egyértelmű, hogy pontosan mit is jelent az *echomai* mediális alakját és a praepositio nélküli genitívust tartalmazó kifejezés. Braswell három különböző fordítási megoldást vet össze (1. a szájában tartotta: Sandys: „cleaving to the... jaws of a dragon”, Boeckh: „draconisque tenebatur... malis”; 2. a szájával őrizte: Lattimore „guarded by the... fangs of a great snake”, Erasmus Schmid: „draconisque custodiebatur... genis”; 3. a szájához közel: Thiersch: „nah anliegend des Drachen erschrecklichstem Kinn”), s a 3. fordítás mellett teszi le voksát, párhuzamos helyeket sorolva, ahol a mediális *echomai* + genitívus szerkezet nem közvetlen érintkezést, hanem közelséget fejez ki. Braswell 1988, 334–5 ad 244c.
- 11 Lásd később.
- 12 A hasonlat apollóniosi *variatiójáról* lásd Adorjani 2012, 278 sk.

- 13 A sárkánykígyó jelzői közt szerepel a nehezen lefordítható, többnyire 'szürke, vagy csillogó szemű'-ként magyarázott *glaukópa* melléknév is. Ez utalhat arra a felfogásra, mely a kígyók különleges szeméhez állandó éberséget társít. Ezen a jelzőn túl azonban nem találunk mást a sárkánykígyó álomtalanságára vonatkozóan.
- 14 „This is an elaborate variation of the so-called 'break-off formula' common in Pindaric stories.” Köhnken 1993b, 375.
- 15 Köhnken értelmezése szerint a pindarosi elbeszélés éppen azért hagyja homályban a sárkánykígyó megölésének részleteit, kiváltképp pedig Médeia szerepét, hogy Iasón hős volta ne szenvedjen csorbát. Köhnken 1993b, 377.
- 16 Köhnken szerint cseréről van szó, az aranygyapjú, vagyis az áhított zsákmány helyett Médeia lesz végül a megszerzett kincs, s őáltala teljeseedik majd be Pelias végzete. Köhnken 1993b, 376 sk.
- 17 Míg Pherekydés változatáról csak annyi derül ki a *scholion* alapján (Schol. ad Ap. Rhod. IV. 156), hogy Iasón megölte a sárkánykígyót, a hérodórosi változathoz több részletet is felidéz az ókori kommentátor: „Mután az Argonauták táborát bontották, Aiótés elküldte Iasónt az aranygyapjúért. Iasón pedig el is ment, és megölte a sárkánykígyót, és elhozta az aranygyapjút Aiótéshez, aki cselből lakomára hívta meg őket.” Iasón tehát – az összefoglaló alapján úgy tűnik – könnyedén túljut a sárkánykígyón, és megszerzi az aranygyapjút, újabb fordulatot sejtet azonban Aiótés lakomameghívása. Médeia szerepéről viszont egyik változat kapcsán sem tesz említést a *scholion*.
- 18 A jelenet ábrázolásairól lásd pl. Richter 1935a; Richter 1935b; Niels 1990; Zinserling-Paul 1979; King 1983; Shapiro 1994; magyarul: Gesztelyi 2017.
- 19 Vatikán, Etruszk Múzeum, lt. sz. 16545 (LIMC 5. s. v. Iason no. 32).
- 20 Iasón alakja mellett névfelirat is olvasható.
- 21 Az eltérő értelmezések összefoglalását lásd Niels 1990, 632.
- 22 Ismert ugyanennek a jelenetnek néhány etruszk változata is, csakugy azokon Iasón félig a sárkány szájában van, de nem erőltlenül lóg ki onnan, hanem kardjával a sárkányt készül megölni. Lásd LIMC 5. s. v. Iason no. 33–35.
- 23 Kr. e. 470–460, New York, Metropolitan Múzeum, ltsz. 34.11.7 (LIMC 5. s. v. Iason no. 36).
- 24 Richter szerint Aiótés vagy egy másik Argonauta lehet a férfi (Richter 1935a, b), King azonban Zeusszal azonosítja az alakot, kézmozdulatát pedig úgy értelmezi, mintha saját tölgyfáját óvna (King 1983).
- 25 Már e váza kapcsán is kérdésessé válik, komolyan vehető-e az ábrázolt jelenet (Zinserling-Paul 1979, 419–420; King 1983, 385), ráadásul ismert Orchard-festő egy másik, Bolognában kiállított vörösalakos vázája is (ltsz. 190.), melyen ugyanez a kompozíció látható, csak Iasón helyett egy szatír, Athéné helyét pedig Dionysos veszi át. A bolognai, parodisztikus változatról lásd Richter 1935a, 1935b.
- 26 Pindaros feltűnően hosszú leírást szentel Iasón megjelenésének: a narratori bemutatás után idézi a iólkosiai csodálkozó megjegyzéseit is, akik egy istenhez hasonlítják a megjelenő idegent (4. *pythói óda* 73–94). Elemzését lásd Köhnken 1993b, 372 sk.
- 27 Apuliai vörösalakos volutakratér, Kr. e. 415 körül, München Antikensammlung, ltsz. 3268. (LIMC V. s. v. Iason no. 37.)
- 28 Allan 2002, 45–66.
- 29 *Beszédemet hadd kezdjem hát a kezdetén. / Én mentettem meg életed, jól tudja ezt / minden hellén, ki társad volt Argó hajón; / azért küldtek, hogy hajtsd igába tűzköpő / bikákat, és halálos földbe vess magot, – / s a sárkányt, mely a színarany gyapjút körül / öelve sok gyűrűvel védte éberem, / én öltem meg, reád derítve új napod.* (Kerényi Grácia fordítása.)
- 30 Az Apollónios Rhodios eposzához írott *scholion*ból tudjuk, hogy a *Naupaktika*, a Kr. e. 6–5. századra datált, mára elveszett, ismeretlen szerzőjű epikus költemény cselekménye szerint Médeia magával vitte (*synekphesus*) az aranygyapjút, amikor elmenekült a szülői házból, merthogy az Aiótés házában volt. Sárkánykígyóról itt azonban nincs szó. Az euripidészi dráma és az Argonauta-mitosz kapcsolódásairól lásd Mastronarde 2002, 46–48.
- 31 Nem Euripidés drámája tehát az első, ahol Médeia szerzi meg az aranygyapjút Iasónnak (lásd az előző jegyzetet), a ránk maradt források közül azonban itt hangzik el először, hogy a lány győzte le a sárkánykígyót.
- 32 Ovidius: *Heroides* XII; *Metamorphoses* VII. 1–158.
- 33 Diod. Sic. *Bibl. Hist.* IV. 47–48; Apollodóros I. 9, 16.
- 34 Nem Apollónios Rhodios az első, hanem Antimachos (63 W), aki megkíméli a sárkánykígyó életét.
- 35 Vörösalakos lékythos, Kr. e. 4. század, Bochum, lt. sz. S 1080 (LIMC 5. s. v. Iason no. 41).
- 36 Vörösalakos volutakratér, Kr. e. 320–310, Nápoly, Nemzeti Múzeum, lt. sz. 82126 (LIMC 5. s. v. Iason no. 42).
- 37 A szó jelentése 'sok varázsszert/gyógyszert ismerő'. Az *Odyseia*-költő is ezzel a jelzővel illette Kirkét (X. 276), a kolchisi királylányt tehát a rokon kötelékeken túl – Kirké ugyanis Aiótés testvére, vagyis Médeia nagynénje – varázstudománya is összekapcsolja a homérosi hősnővel.
- 38 Héra után Argos is beszél nagynénje varázstehetségéről, először Iasónnak (III. 477–480), majd többi társának is (III. 528–533), s olyan varázserőt tulajdonít a lánynak, amelyek számos varázspiruszon is megjelennek (Hunter 1989, 154 ad 531–533). A királylány azonban, bár a 3. énekben segít Iasónnak, úgy hogy beavatja a férfit varázstudományába, ő maga azonban csak a 4. énekben fog varázsfűveihez nyúlni. Médeia mágikus erejéről – Orpheuséval szembeállítva – lásd Clare 2002, 231–260.
- 39 A szerelmes Médeia-alak lehetséges párhuzamairól lásd Solymosi 2016.
- 40 A költő részletes leírást ad a Prométheionról (III. 844–868), melyben mitikus és tudományos elemeket egyaránt felhasznál (Hunter 1989, 188 ad 845).
- 41 Médeia pontos instrukciókat ad Iasónnak, hogyan használja fel a varázsszert, hasonlóan ahhoz, ahogy Kirké látta el tanácsokkal Odysseust alvilágjárása előtt.
- 42 Médeia döntéséről lásd Dyck 1989.
- 43 A lány előtt maguktól nyílnak ki a kapuk, s mágikus énekére záródnak vissza (IV. 41 sk.).
- 44 Médeia már ekkor elárulja, hogy úgy fogja legyőzni a sárkánykígyót, hogy állandó éberségét szünteti meg: „Átadom én az aranygyapjút álomba merítve / őrző kígyóját!” (IV. 87–88, Tordai Éva fordítása.)
- 45 Dyck 1989; Hunter 1987.
- 46 A sárkánykígyó legyőzése előtt a Prométheion begyűjtésekor láthattuk Médeiát varázslónőként, ami egy múltbeli cselekedete volt, és az elbeszélő a varázsszer leírásakor elevenítette fel, Iasónnak pedig valójában csak útmutatást adott arról, hogyan vigye véghez a varázslatot, ezen túl nem vette ki a próbatételből a részét, csak a távolból követte, amint a férfi végrehajtotta varázslatos hőstetteit.
- 47 Dyck 1989, 458.
- 48 A sárkánykígyó nem ismeretlen Iasón számára sem, ugyanis Phineus előre figyelmeztette az Argonautákat, miféle őre van az áhított aranygyapjúnak (II. 404–407). Most pedig, amikor valóban szembetalálkoznak az állattal, az elbeszélő jellemzi, hosszú nyakát, álomtalanságát és félelmetes sziszegését kiemelve (IV. 126–129).
- 49 Hypnosról általában lásd Wöhrle 1995.
- 50 A szövegrész a himnuszok alapvető formuláira bontható: a megszólítás, az istenek néhány attribútumának felsorolása, végül pedig a konkrét kérés megfogalmazása.
- 51 Az 'édes' jelző egyfelől gyakran párosul a hanggal, másfelől pedig a kellemes, pihentető álommal. Ebben a jelzőben tehát mintha összeérne a kérés módja és célja: a lány édes hangon énekel, hogy az állat majd édesen aludjon, jóllehet a sárkány szemszögéből néz-

- ve ez semmiképp sem lesz szerencsés álom, hiszen mindenkori éberségének fog véget vetni, megszüntetve így eddigi szüntelen őrségét.
- 52 Az altatódalról lásd Colesanti 2014.
- 53 Hypnos segítségül hívásának első és egyik legemlékezetesebb jelenete az *Ilias*-ban olvasható, ahol Héra maga megy el Hypnoshoz, hogy segítségét kérje, s egy hosszú beszédet tartva veszi rá az álom-istent, hogy altassa el Zeust (*Ilias* XIV. 230–360). További példákért lásd Wöhrle 1995.
- 54 Az elbeszélő nem tér ki Hypnos érkezésére, csak az állatra tett hatás leírására koncentrálna.
- 55 Médeia hangjára korábban Aiétés palotájának ajtója is maguktól záródtak be a menekülő lány mögött.
- 56 Az a fél hexameter, mely az állat mozdulatát írja le (*mékune de myria kykla*), mintha maga is hullámszerűen *m*, *y* és *k* hangok ismétlődése révén.
- 57 Médeia hangjára az állat tehát egy önkéntelen mozdulattal felelt. Ez a testi reakció hosszú tekervényeinek elernyesztése volt, viszont fejének magasban tartása miatt itt még nem jelenti figyelme lankadását is. Ezzel szemben Ovidiusnál, a *Metamorphoses* Iotörténetében Mercurius éppen úgy altatja el Argost, hogy unalmasan mondja el neki Syrinx történetét (I. 689 skk.), éneke tehát az őr éberségére (és nem testére) van közvetlenül hatással. A történetről lásd Murgatroyd 2001.
- 58 Hunter 2015, 10 ad 156.
- 59 Míg a jelenetben a soha nem alvó állatot nem lehet csupán a hangokkal, a hallásán keresztül legyőzni, hiszen Médeia varázsfüveinek illatával az állat szaglására, vagyis másik érzékszervére is hat, a költő ezt a hangokkal való játékkal egészíti ki.
- 60 Tulajdonképpen egy szerepcseréről van itt szó, Médeia ugyanis hatástalanította a sárkánykígyót, ám ekkor, rövid időre ugyan, de ő maga lép az őr szerepébe, és így a korábbi megfigyelőből megfigyelt lesz.
- 61 Az eposzról bővebben lásd Ferenczi 2003.
- 62 A Flavius-kori költő művének egyik jellegzetes vonása az a különleges reflexív viszony, mely az Argonautákról szóló hagyományhoz fűzi. Számos helyen találunk intertextuális utalást a korábbi Argonauta-történetekre, különösképpen pedig hellénisztikus elődjére, Apollónios Rhodios *Argonautikájára*. Bővebben lásd Zissos 1999.
- 63 A római eposzban Aeetes a fivére, Perses ellen vívott harcában kéri az Argonauták segítségét, s cserébe odaigéri Iasonnak az aranygyapjút. A győzelem után azonban megszegi szavát, s ekkor állítja Iasont a „hagyományos” próbatételek elé.
- 64 Apollónios Rhodiosnál is megjelenik a fény, csillogás motívuma, csak hogy ott az aranygyapjú az, ami a rávetülő napfénytől csillogni kezd (IV. 125 sk.).
- 65 A jelenet asztronómiai vonatkozásairól lásd Castelletti 2012.
- 66 Zissos 1999, 290.
- 67 *Somme pater*: 'Somme omnipotens, te Colchis ab omni' (VIII. 70). Feltűnő ebben a sorban az *-omn-* hangsor négyszeres ismétlése, mely az altatás nyugtató, andalító hangeffektusait képezi le.
- 68 Hasonló cselhez folyamodik Héraklész Atlással szemben, hogy a Hesperisek aranyalmát megszerezze (Apollodóros II. 5, 11). A két mítosz további összefüggéseiről lásd Castelletti 2012.
- 69 Azzal pedig, hogy saját magát ajánlja helyettesítőnek egy rövid időre, amíg a sárkánykígyó megpihenhet, az apollónios jelenet végét is felidéz, ahol a lány valóban az Arés-liget öre lett, csak hogy nem az aranygyapjút őrizte, hanem pont fordítva az aranygyapjút őret.
- 70 Medea kezével és nyelvvel alvilági erőket mozgat meg (*omnem linguaque manumque fatigat / vim Stygiam*).
- 71 Zissos 1999, 191.
- 72 Castelletti 2012.
- 73 A 4–5. századra datált mű szerzője ismeretlen. A költemény legszembetűnőbb narratológiai újítása, hogy az Argonauták kalandjait a mitikus dalnok mondja el, aki – Iasón meghívására – maga is részt vett ebben a vállalkozásban. A műben megszólított hallgató Musaios, Orpheus tanítványa, akinek az elbeszélő többször is kiszól kommentálva az elbeszélés elrendezését, ritmusát.
- 74 Noha ez a megoldás szinte magától értetődő, hiszen az Argó legénységéből Orpheus az, aki zenéjével képes a vadállatokat is megszelídíteni, a feladat tehát, hogy az aranygyapjút őret zenéjével megbűvölje, nagyon is illik hozzá, ám a korábbi mítoszvariánsok közt még csak utalást sem találunk erre.
- 75 Újabb szerepvétetről van tehát szó a mítosz alakulásában. Először Médeia vette el Iasontól ezt a hőstettet, most pedig Orpheus teszi ezt Médeiával. A mitikus dalnok elbeszélésében persze több olyan epizód is van, ahol az ő közbelépése szükséges az események továbbblendítéséhez, közreműködése talán mégis itt a legszembetűnőbb: saját elmondása szerint ugyanis úgy tűnik, ő a vállalkozás sikerének kulcsa.
- 76 Erre a ritmusváltásra fel is hívja hallgatója figyelmét (858 skk.).
- 77 Változatában megoldandó akadály az is, hogy hogyan juthatnak át Kolchis kapuján, ehhez ugyanis meg kell nyerni a kaput őrző Artemis-szobor jóindulatát. A megoldást itt is Orpheus jelenti, ő mutatja be a szükséges áldozatot (950 skk.).
- 78 Többféle hang is hallatszik körülöttük: a kígyó sziszeg (*tmesisben ana-syrinx*), az aithér visszhangzik tőle (*epebrachen*), nyögnek a fák (*esmaragése*), és zeng tőle az egész liget (*iachése*).
- 79 Schelske 2011, 347.
- 80 Indulás előtt a hősök nem tudják vízre tenni a hajót, erőlködésükre meg sem mozdul. Orpheus ekkor kezd énekelni, s zenéjének hatására az Argó magától siklik ki a vízre (248 skk.).
- 81 Az Argonauták kikötnek a Pélionnál, hogy meglátogassák Cheiront és a nála nevelkedő Achilleust. A látogatás során Orpheus és a kentaur énekversenyt rögtönöz (404 skk.).
- 82 A szirének csábító énekét Orpheus varázsos zenéje hatástalanítja, a szirének Orpheus dalát hallva elnémulnak, és a tengerbe vetik magukat (1264 skk.).
- 83 Az ének elkezdését kétszer is ez a mondat vezeti be: „kezdem szőni az édesanyám gyönyörű dala rendjét” (Ritoók Zsigmond fordítása).
- 84 A két hangszer, *phorminx* és *chelys* szinonimaként szerepel az elbeszélésben (Schelske 2011, 347).
- 85 Médeia korábban *ammoros hypnónként* jellemezte a szörnyet, Orpheus éneke tehát ezt az állapotot szünteti meg.
- 86 Orpheus énekén maga Médeia is elcsodálkozik (*thambése*), majd ő figyelmezteti Iasont, akárcsak Valerius Medeája, hogy ne késlekedjen, vegye el az aranygyapjút.

Bibliográfia

- Adorjáni Zs. 2012. „Pindarosi áthallások Apollónios Rhodiosnál (*Arg.* 4. 1537–1619 és 1731–1772)”: *Antik Tanulmányok* 61, 277–286.
- Adorjáni Zs. 2017. „Médéia és Cleopatra. Intertextuális kapcsolatok Pindaros 4. pythói ódája és Propertius 4. 6 elégiája között”: D. Tóth J. – Bódi K. (szerk.): *Médéia-interpretációk. Studia Litteraria* 66 (2017/1–4), 58–66.
- Allan, W. 2002. *Euripides: Medea*. London.
- Braswell, B. K. 1988. *A Commentary on the Fourth Pythian Ode of Pindar*. Berlin–Boston.
- Castelletti, C. 2012. „Why is Jason Climbing the Dragon? A Hidden Catasterism in Valerius Flaccus’ *Argonautica* 8”: *Illinois Classical Studies* 37, 141–165.
- Clare, R. J. 2002. *The Path of the Argo. Language, Imagery, and Narrative in the Argonautica of Apollonius Rhodius*. Cambridge.
- Colesanti, G. 2014. „Two Cases of Submerged Monodic Lyric. Symptotic Poetry and Lullabies”: G. Colesanti – M. Giordano (szerk.) *Submerged Literature in Ancient Greek Culture. An Introduction*. Berlin–Boston, 90–106.
- Dyck, A. R. 1989. „On the Way from Colchis to Corinth. Medea in Book 4 of the *Argonautica*”: *Hermes* 117/4, 455–470.
- Ferenczi A. 2003. *Valerius Flaccus és az epikus hagyomány*. Budapest.
- Gantz, T. 1993. *Early Greek Myth. A Guide to Literary and Artistic Sources*. Baltimore–London.
- Gesztelyi T. 2017. „Médéia az antik képzőművészetben”: D. Tóth J. – Bódi K. (szerk.): *Médéia-interpretációk. Studia Litteraria* 66 (2017/1–4), 111–120.
- Hunter, R. L. 1987. „Medea’s Flight. The Fourth Book of the *Argonautica*”: *The Classical Quarterly* 37/1, 129–139.
- Hunter, R. L. 1989. *Apollonius of Rhodes: Argonautica. Book III*. Cambridge – New York.
- Hunter, R. L. 2015. *Apollonius of Rhodes: Argonautica. Book IV*. Cambridge – New York.
- Kerényi K. 1977. *Görög mitológia*. Budapest.
- King, C. 1983. „Who Is That Cloaked Man? Observations on Early Fifth Century B. C. Pictures of the Golden Fleece”: *American Journal of Archaeology* 87/3, 385–387.
- Köhnken, A. 1993a. „Lyrisches Erzählen”: uő: *Darstellungsziele und Erzählstrategien in antiken Texten*. Berlin – New York, 360–369.
- Köhnken, A. 1993b. „Narrative Peculiarities in Pindar’s Fourth Pythian Ode”: uő: *Darstellungsziele und Erzählstrategien in antiken Texten*. Berlin – New York, 370–378.
- Lattimore, R. 1948. „Pindar’s Fourth Pythian Ode”: *The Classical Weekly* 42/2, 19–25.
- Mastrorarde, D. J. 2002. *Euripides: Medea*. Cambridge – New York.
- Murgatroyd, P. 2001. „Ovid’s Syrinx”: *The Classical Quarterly* 51/2, 620–623.
- Niels, J. 1990. „Jason”: *LIMC* 5, 629–638.
- Ogden, D. 2013a. *Drakōn: Dragon Myth and Serpent Cult in the Greek and Roman Worlds*. Oxford.
- Ogden, D. 2013b. *Dragons, Serpents, and Slayers in the Classical and Early Christian Worlds. A Sourcebook*. Oxford.
- Richter, G. 1935a. „Jason and the Golden Fleece”: *American Journal of Archaeology* 39/2, 182–184.
- Richter, G. 1935b. „Jason and the Golden Fleece”: *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 30/4, 86–88.
- Robbins, E. 1975. „Jason and Cheiron. The Myth of Pindar’s Fourth Pythian”: *Phoenix* 29/3, 205–213.
- Schelske, O. 2011. *Orpheus in der Spätantike. Studien und Kommentar zu den Argonautika des Orpheus*. Berlin–Boston.
- Shapiro, H. A. 1994. *Myth into Art. Poet and Painter in Classical Greece*. London – New York.
- Solymosi B. 2016. „A Médéia-szerelem tragikus vonásai az *Argonautika* harmadik könyvében”: *Antik Tanulmányok* 60, 33–57.
- Wöhrle, G. 1995. *Hypnos, Der Allbezwinger. Eine Studie zum literarischen Bild des Schlafes in der Griechischen Antike*. Stuttgart.
- Zinserling-Paul, V. 1979. „Zum Bild der Medea in der antiken Kunst”: *Klio* 61/2, 407–436.
- Zissos, A. 1999. „Allusion and Narrative Possibility in the *Argonautica* of Valerius Flaccus”: *Classical Philology* 94/3, 289–301.